

VYTAUTO JURGUČIO LEMTIES KELIAS – NUO TEISININKO IKI KNYGOTYRININKO

SILVIJA VĒLAVIČIENĖ

Pokario metais didžiosiose Lietuvos bibliotekose darbą rado ne vienas inteligentas, dėl vienokių ar kitokių priežasčių (jas dažniausiai lėmė tuometinės valdžios ideologinio pobūdžio draudimai) negalėjęs tęsti savo ankstesnės profesinės veiklos. Tarp tos lemties žmonių viena iš ryškiausių asmenybių buvo Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos darbuotojas Vytautas Jurgutis – teisininkas, Vilniaus universiteto profesorius (1940), Senato narys, priimtas dirbti į biblioteką 1956 metais, kai grįžo iš dešimtmetį trukusios tremties Vorkutos lageriuose. Bibliotekoje jis dirbo 37 metus iki pat mirties (1993 metų rugpjūčio 14 d.).

Ne savo valia tapęs bibliografu ir knygotyryninku, Vytautas Jurgutis išvarė gilią vagą šioje anksčiau jo nepažintoje veiklos srityje, taip pat intensyviai, su užsidegimu ėmėsi didelių lituanistinių darbų. Erudicija, išskirtinis apsiskaitymas, svetimų kalbų mokėjimas, mokslinio darbo įgūdžiai leido jam imtis ypač sudėtingų lituanistinių tyrinėjimų – pradedant bibliotekoje saugomų Jurgio Platerio rankraščių nuorašų studijomis, baigiant Simono Daukanto rankraščinio lietuvių liaudies dainų rinkinio tyrinėjimais, kuriems jis skyrė trejetą dešimtmečių.

Vytautas Jurgutis gimė Rusijoje, Tomske 1908 metų liepos 28 d. Šeima į Lietuvą grįžo pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ir netrukus įsikūrė Panevėžyje, kur tėvas Aleksandras Jurgutis ilgus metus buvo Lietuvos banko Panevėžio skyriaus valdytojas. Panevėžio gimnaziją V. Jurgutis baigė 1929 metais. Jau tada išryškėjo jo neeiliniai gabumai ir ryžtas, nes savo iniciatyva du kartus laikė egzaminus ir „peršokdamas“ į aukštesnę klasę, šitaip pasivydamas persikėlimo iš Rusijos į Lietuvą ir vėlesnės suirutės metu prarastus mokslo metus.

1929 metais V. Jurgutis pradėjo studijas Kaune, Lietuvos universiteto Teisių fakultete. Įgijęs teisininko diplomą 1933 metais, paskui dar gilino studijas Briuselio (1934–1935) ir Graco (1935) universitetuose. Jo diplominis darbas buvo išleistas atskira knyga¹.

Profesinę teisininko veiklą pradėjęs kaip Apeliacinių rūmų teismo kandidatas, po metų jis išrenkamas VDU Baudžiamosios teisės ir proceso katedros asistentu, jam pavedama dėstyti baudžiamosios teisės bei kriminologijos kursą. 1938–1940 m. V. Jurgutis dirbo ir Valstybės Taryboje žinovu bendradarbiu, vykdė įstatymų leidybos teisinę kontrolę. Persikėlęs į Vilnių, 1940–1941 m. buvo Vilniaus valstybinio univer-

¹ Jurgutis V. Skirtinės žemės nuosavybės teisė Lietuvoje. Kaunas, 1939. VIII, 228 p. (VDU teisių fakulteto darbai; T. 10, kn. 1).

siteto sekretorius, Senato narys. Šioje mokslo įstaigoje 1945 m. jis buvo apkaltintas antitarybine veikla ir suimtas drauge su kitais universiteto kolegomis: prof. A. Žvironu, A. Jurskiu, T. Zaleskiu. Apie šią universiteto profesūros ir kitų bendradarbių bylą plačiai rašyta atgimimo metu Lietuvos periodinėje spaudoje^{2,3}, taip pat prof. Antano Žvirono atsiminimų knygoje⁴.

Taip baigėsi gabaus ir perspektyvaus teisininko profesinė veikla, kurią tęsti po dešimties tremties metų nebuvo jokių galimybių. Ne savo valia pakeitęs profesiją ir tapęs bibliotekininku, V. Jurgutis ne kartą yra sakęs kolegoms, kad darbas bibliotekoje jam ypač įdomus, kad tai buvus bene geriausia galimybė atskleisti savo sugebėjimus. Pradėjęs dirbti su netvarkytais bibliotekos senųjų leidinių rezerviniais fondais, V. Jurgutis ypač domėjosi senaisiais spaudiniais, rūpinosi kuo greičiau atpažinti ir sutvarkyti šiuos leidinius, užpildyti fondo spragas, gauti trūkstamų knygų mikrofilmus ar fotokopijas. Tam pravertė puikus lotynų, vokiečių, anglų, prancūzų, lenkų kalbų mokėjimas. Jo pastangomis dar 1960 m. iš Upsalos universiteto bibliotekos gauti ten saugomų Jono Bretkūno knygų mikrofilmai⁵. Pirmosios knygotyrynės publikacijos taip pat susijusios su senaisiais spaudiniais: recenzuojamas lietuviškasis Samuelio Chilinskio Biblijos vertimas, išėjęs Poznanėje 1958 m.⁶, skelbiamos žinios apie ypač retą ir vertingą jo surastą bei atpažintą XVII a. pradžios (1615 m.) čekų knygą⁷, kitus unikalius leidinius^{8,9}.

Verta prisiminti, kad tuo metu bibliotekose stigo žmonių, mokančių užsienio kalbų, gebančių ir norinčių dirbti su senaisiais spaudiniais, tuo labiau, kad šis veiklos baras anuometinėje perdėm ideologizuotoje bibliotekų veikloje nebuvo nei skatinamas, nei remiamas. Todėl akivaizdu, kad Nacionalinei bibliotekai labai pravertė žmogus, gebantis profesionaliai tyrinėti bibliotekos senųjų spaudinių turtus, formuoti visai naują ir vadovybės, ir bendradarbių požiūrį į knygotyra, senąją lietuvišką bei lituanistinę spaudą. V. Jurgutis ėmėsi knygotyryninių tyrinėjimų su didžiausiu entuziazmu, nes, kaip jis pats sakė, per dešimtį tremties metų buvo labai išsiilgęs knygų. Netrukus jis ėmė domėtis gausiu bibliotekos rankraščių fondu. Ir čia jo laukė netikėti atradimai. Kažin kiek dešimtmečių dar būtų ramiai sau gulėjęs neatpažintas rankraštis, jei ne V. Jurgučio užsispyrimas. Kruopščiais tyrinėjimais jis nustatė, kad tai yra Juozo Čiuldo 1854 m. gramatika. Po jo publikacijos¹⁰ šiuo rankraščiu susidomėjo žymiausi

² Kerienė T. Laiškai iš lagerių sostinės // Tiesa. 1989, spal. 28, 29, 31.

³ Astaška A. Vienos bylos istorija // Atgimimas. 1990, Nr. 10, p. 8.; Nr. 11, p. 9–10.

⁴ Žvironas A. Vilniaus kalėjimuose ir Pečioroje. Utena, 1992. 105 p.: portr.

⁵ Jurgutis V. Gauti Jono Bretkūno knygų mikrofilmai. – Faks. // Literatūra ir menas. 1960, saus. 16.

⁶ Jurgutis V. Po 300 metų išėjusi knyga. – Faks. // Bibliotekų darbas. 1958, Nr. 6, p. 31–33.

⁷ Jurgutis V. Išaiškinta knyga. – Nuotr. // Bibliotekų darbas. 1959, Nr. 1, p. 38–40.

⁸ Jurgutis V. Dar viena Liudviko Rėzos knygelė. – Faks. // Bibliotekų darbas. 1970, Nr. 4, p. 31.

⁹ Jurgutis V. Unikali lietuviška knyga: [Wiernas ir szirdingas Apdumojimas (Karaliaučius? 1815)]. – Faks. // Bibliotekų darbas. 1972, Nr. 2, p. 35.

¹⁰ Jurgutis V. Rasta Juozo Čiuldo 1854 m. gramatika. – Faks. // Bibliotekų darbas. 1960, Nr. 1, p. 24–27.

Lietuvos mokslininkai – M. Lukšienė, Z. Zinkevičius, J. Lebedys ir kt. Taigi šis lietuvių kalbos istorijai itin svarbus rankraštis buvo įtrauktas į mokslo apyvaratą. V. Jurgučio publikacija apie J. Čiuldos gramatikos rankraščių remiasi ir ją cituoja savo monografijose Z. Zinkevičius (Lietuvių kalbos istorija. T. 4. Lietuvių kalba XVIII–XIX a. V., 1990. P. 176), M. Lukšienė (Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje. K., 1970. P. 485–486), kiti mokslininkai. Juozo Čiuldos gramatikos pratarmės rankraščio publikacija buvo paskelbta ir „Knygotyroje“¹¹.

Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriaus fonduose V. Jurgučiu pavyko atrasti ir paskebti dar ne vieną itin svarbų rankraštį. Didelio susidomėjimo ir atgarsio spaudoje sulaukė ir buvusio Kauno gubernatoriaus Piotro Veriovkino fonde V. Jurgučio rasti žymaus rusų dailininko Iljos Repino laišakai¹².

Tačiau svarbiausias ilgų metų V. Jurgučio tyrinėjimų objektas buvo rankraštiniai Simono Daukanto užrašytų lietuvių liaudies dainų rinkiniai, saugomi Nacionalinės bibliotekos rankraštyne. Pirmąją publikaciją paskelbęs dar 1964 m.¹³, jis tęsė tyrinėjimą ligi pat mirties. S. Daukanto rankraščių studijos pelnė jam pripažinimą lituanistikos mokslo pasaulyje. Kai kuriuos S. Daukanto dainų rinkinio tekstus V. Jurgutis išspausdino „Knygotyroje“ (1970. T. 1. P. 160–178 ir 1972. T. 2. P. 200–207). Kaip pripažintam S. Daukanto tautosakos žinovui, jam buvo pavesta parengti spaudai „Žemaičių tautosakos“ pirmąjį tomą, išspausdintą 1983 m.¹⁴ S. Daukanto gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojai rėmėsi ir kitomis V. Jurgučio publikacijomis, ypač jo surinkta medžiaga apie istoriko aplinką Peterburge¹⁵. Tyrinėdamas bibliotekos senųjų spaudinių fondus, V. Jurgutis aptiko ir Simono Daukanto asmeninei bibliotekai priklausiusių knygų. Pranešimą tema „Simono Daukanto bibliotekos nuotrupos Lietuvos TSR valstybinėje bibliotekoje“ jis skaitė IV Lietuvos bibliotekininkų mokslinėje konferencijoje. Paskutinė S. Daukantui skirta publikacija išspausdinta jau po autoriaus mirties jubiliejiniame straipsnių rinkinyje, skirtame S. Daukanto gimimo 200-osioms metinėms¹⁶.

Kitas ilgų metų darbas buvo Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig) kalbotyros veikalų rengimas spaudai „Lituanistinės bibliotekos“ serijoje. V. Jurgutis atliko ne tik šio nepaprastai sudėtingo teksto parengėjo, bet ir vertėjo darbą. Jis išvertė iš vokiečių kalbos P. Ruigio veikalus „Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas“ ir

¹¹ Juozo Čiuldos Gramatikos pratarmė: rankraščio publikacija // *Knygotyra*. 4 (1974), p. 147–165.

¹² Письма И. Е. Репина Марианне Владимировне и Владимиру Николаевичу Веревкиным / Publikacija, komentarai ir rabaigos žodis V. Jurgučio // *Новое о Репине*. Ленинград, 1969. С. 44–67.

¹³ *Jurgutis V. Dainų lobis* : (S. Daukanto lietuvių liaudies dainų rinkinio rankraščiai LNB Rankraščių skyriuje) // *Bibliotekų darbas*. 1964, Nr. 11, p. 34–37.

¹⁴ *Daukantas S. Žemaičių tautosaka*. / parengė V. Jurgutis, Br. Kazlauskienė. Vilnius: Vaga, 1983. T. 1: Dainos 576 p.

¹⁵ *Jurgutis V. Iš Simono Daukanto bičiulių rato Peterburge* // *Literatūra*. 24 (1982), p. 51–55.

¹⁶ *Jurgutis V. Simono Daukanto „Dainės žemaičių“* // Lietuvos atgimimo istorijos studijos. Vilnius, 1993. T. 5 : Simonas Daukantas. P. 142–158.

„Lietuvių kalbos Meletema“, parengė komentarus¹⁷. Patikimo vertėjo, gebančio įveikti sudėtingus XVIII–XIX a. tekstus, vardą V. Jurgutis buvo pelnęs jau gerokai anksčiau, kai „Vagos“ leidyklos užsakymu išvertė „Lituanistinės bibliotekos“ serijos knygas „Lietuvininkai“ E. Gizevijaus (Eduard Gisevius), Oto Glagau (Otto Glagau), K. Kapelerio (Carl Cappeller) ir vieno nežinomo autoriaus etnografinius darbus apie Prūsijos lietuvius¹⁸.

Ne mažiau pastangų reikėjo ir vokiečių autorių tekstų vertimams N. Vėliaus parengtai „Lietuvių mitologijai“. Šiam kelių tomų rinkiniui V. Jurgutis spėjo išversti keletą Teodoro Lepnerio (Theodor Lepner) „Prūsų lietuvių“ skyrių, Hanso Bartoleito (Hans Bartholeit) darbą „Prūsų gamtos kultas“ bei Vilhelmo Manhartho (Wilhelm Mannhardt) „Aisčių Mater Deum“. Pastarasis vertimas jau išspausdintas pirmajame rinkinio tome¹⁹.

V. Jurgutis vertė ne tik iš vokiečių, bet ir iš prancūzų, anglų kalbų. Iš prancūzų kalbos yra išvertęs Ž. Ž. Ruso „Išpažinties“ X–XII knygas (V., 1967), iš anglų kalbos – Pilkosios Pelėdos knygas vaikams apie indėnus „Apleistos trobelės pasakojimai“ (V., 1976) ir „Girių piligrimai“ (V., 1987). Grožinės literatūros vertimai jam buvo smagus atsipalaidavimas po sunkių senųjų tekstų vertimų.

1983 metais, pažymint V. Jurgučio 75-mečio jubiliejų, jo bendradarbė V. Vilnonytė parengė savo kolegės darbų bibliografiją²⁰. Joje yra 109 pozicijos, iš kurių 36 – prieškarinės. Tai studijų metais rašyti straipsniai į „Skautų aidą“, teisės darbai, spausdinti „Kriminalistikos žinyne“, žurnale „Teisė“. Visos kitos publikacijos jau knygotyrinės, lituanistinės. Per dešimtmetį nuo šio leidinio pasirodymo Vytauto Jurgučio bibliografija pasipildė dar keliomis dešimtimis publikacijų. Tokie darbštumo ir produktyvumo galėtų pavydėti bet kuris mokslininkas, savo laiką aukojantis vien tik tyrinėjimams. O Vytautas Jurgutis visus tuos metus kiekvieną darbo valandą skyrė savo tiesioginiam darbui – „Lituanikos metračio“ rengimui. Perėmęs šį darbo barą dar 1957 m. iš Vytauto Steponaičio, pirmaisiais darbo metais konsultuojamas tuometinio Knygų rūmų direktoriaus Antano Ulpio, tęsė jį ligi pat mirties. Jo pastangų dėka „Lituanikos metraštis“ tapo profesionaliai rengiama bibliografinė rodykle, teikiančia žinių apie lituanistines publikacijas už Lietuvos ribų. V. Jurgutis visada siejo, kad ideologiniais draudimais lituanikos ribos buvo susiaurintos iki TSRS ir socialistinių šalių spaudoje pasirodančių publikacijų registravimo. Todėl pirmaisiais tautinio atgimimo metais nedvejodamas ėmėsi iniciatyvos praplėsti šias ribas, ragino kuo greičiau imtis viso pasaulio lituanistinių publikacijų, ypač išėjusių lietuvių spaudos, bibliografavimo. V. Jurgutis pirmasis iškėlė šį klausimą spaudoje²¹ ir atklaidiai siekė kuo greitesnio

¹⁷ Ruigys P. Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas / parengė V. Jurgutis ir V. Vilnonytė ; tekstus vertė V. Jurgutis. Vilnius: Vaga, 1986. 484 p. (Lituanistinė biblioteka ; T. 24).

¹⁸ Lietuvininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje / iš vok. k. vertė V. Jurgutis. Vilnius: Vaga, 1970. 458 p. (Lituanistinė biblioteka).

¹⁹ Lietuvių mitologija / parengė N. Vėlius. Vilnius, 1995. T. 1. P. 266–292.

²⁰ Vytautas Jurgutis: Bibliografija / sudaryt. V. Vilnonytė. Vilnius, 1983. 24 p. : portr.

²¹ Jurgutis V. Visa lituanika priklauso Lietuvai // Bibliotekų darbas. 1988, Nr. 11, p. 4–5.

jo sprendimo. Jau nuo 1989 metų 7-ojo numerio „Lituanikos metraštis“ tapo viso pasaulio spaudos publikacijų apie Lietuvą atspindžiu.

1988 metais Vytautas Jurgutis sulaukė ir rehabilitacijos. Vilniaus universiteto represuotų darbuotojų reikalais rūpinosi tuometinis VU Sąjūdžio grupės vadovas prof. Aloyzas Sakalas, todėl rehabilitacijos bylos ir pasiekė Aukščiausiasį Teismą vienos iš pirmųjų. Likimo ironija, kad žinia apie reabilitaciją buvo išsiųsta senuoju Vytauto Jurgučio adresu į Kauną ir dokumentai klaidžiojo gerą pusmetį, kol pagaliau tik 1989 metų pradžioje pasiekė adresatą. Vytautui Jurgučiai, kaip teisininkui, buvo nepaprastai svarbu, kad buvo teisiškai panaikinti tegu ir absurdiški tuometinės valdžios kaltinimai, atnešę tiek kančios ir suvaržymų, iš kurių pats lemtingiausias buvo profesijos pakeitimas.

Sunku spėlioti, kokias profesijos aukštumas būtų pasiekęs teisininkas Vytautas Jurgutis, tačiau jo įnašas į knygotyros ir lituanistikos mokslą neabejotinai reikšmingas. Savo darbais jis pelnė vieno žymiausių Simono Daukanto rankraštinio palikimo tyrinėtojo ir žinovo vardą. Jo atskleisti ir paskelbti nauji faktai apie XIX a. lietuvių autorių kūrybinį palikimą, svarbių lietuviškų rankraščių įtraukimas į apyvertą praturtino lituanistikos mokslą. Per ketvertą intensyvaus darbo dešimtmečių jo nuveikta tiek, kiek retam mokslininkui pasiseka padaryti per visą gyvenimą.

Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi Vytauto Jurgučio rankraščiai, liudijantys jo intensyvaus ir kruopštaus lituanistinio darbo procesą. Liko rankraštyje ir prieš pat mirtį baigtas paskutinis darbas – spaudai parengtas pilnas Simono Daukanto užrašytų lietuvių liaudies dainų rinkinys. V. Jurgutis sielojosi, kad į jo paties rengtą S. Daukanto „Žemaičių tautosakas“ pirmąjį tomą pateko ne visos dainos iš Nacionalinėje bibliotekoje saugomo rinkinio. Vylėsi, kad pavyks išspausdinti pilną dainų rinkinį atskiru leidiniu. Taigi lieka tikėtis, kad ši viltis išsipildys ir į Vytauto Jurgučio bibliografiją įrašysime dar vieną reikšmingą lituanistinį darbą.

Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka

Įteikta 1996 m. gegužės mėn.

DER WEG DES SCHIKSALS VYTAUTAS JURGUTIS – VON DEN JURISTEN BIS ZU DEN LITUANISTEN

SILVIJA VĖLAVIČIENĖ

Z u s a m m e n f a s s u n g

Vytautas Jurgutis (1908–1993) bekam Ausbildung des Juristen an der Kaunas Vytautas Magnus Universität (1933), er war der Dozent an dieser Universität. Im Jahre 1940 zog er nach Vilnius um, dort war er Professor an der Vilnius Universität und das Mitglied des Senats. Im Jahre 1945 wurde V. Jurgutis festgenommen und der antisowjetischen Tätigkeit beschuldigt, er war 10 Jahre in Gefängnis und im Lager eingesperrt. Als er aus der Verschleppung zurück kam, konnte er seine frühere berufliche Tätigkeit nicht fortsetzen. Darum begann V. Jurgutis in der Litauischen Nationalbibliothek zu arbeiten. Die

Gelahrtheit, die Kenntnis einiger Fremdsprachen und die Fertigkeiten der wissenschaftlichen Arbeit erlaubten ihm bald in die Forschung der Altdruck und der Handschriften sich hineinzuziehen.

Vytautas Jurgutis erkannte besonders wichtige Handschriften des neunzehnten Jahrhunderts, die in der Bibliothek geschont wurden: Grammatik von J. Čiulda und Sammlung der von Simonas Daukantas aufgeschriebenen litauischen Volksliedern. Er veröffentlichte darüber die erste Publicationen. 30 Jahre hat er in dem handschriftlichen Nachlaß von Simonas Daukantas Forschungen gemacht und vorbereitete für Druck sein Band der Folklore (Vilnius, 1983). Aus Deutsch übersetzte V. Jurgutis „Betrachtung der litauischen Sprache“ von Philipp Ruhig (Vilnius, 1986) und vorbereitete zwei Bände aus der Serie „Lituanistinė biblioteka“ („Lituanistische Bibliothek“). Über 50 Artikeln in der Thematik der Bücherkunde und der Druckhistorie hat er veröffentlicht. Aus Deutsch ins Litauisch übersetzte er auch ethnographische Arbeiten der deutschen Authoren (E. Gisevius, Otto Glagau, Carl Capeller) über Litauer aus Preußland. V. Jurgutis Vorbereitete für Druck das Buch „Lietuvininkai“ (Vilnius, 1970).